

Mezník, Jaroslav

K otázce struktury českých měst v době předhusitské

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1965, vol. 14, iss. C12, pp. [73]-91

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102023>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAROSLAV MEZNÍK

K OTÁZCE STRUKTURY ČESKÝCH MĚST V DOBĚ PŘEDHUSITSKÉ

Současný obraz o struktuře našich měst ve 14. století je založen především na objevných pracích Mendlových a Grausových.¹ V této studii se pokouším pokročit za hranice, jichž dosáhlo zkoumání obou uvedených historiků. Činím tak s vědomím, že snaha dospět v některých otázkách k přesnějším výsledkům nekončí vždy úspěšně, zvláště když se musíme spokojit s tak málomluvnými a často spornými prameny, jaké se zachovaly ze středověku.

Své zkoumání opírám o českobudějovické berní prameny z přelomu 14. a 15. století. Jde o neobyčejně cenný komplex pramenů. Máme k dispozici berní rejstříky z let 1384 a 1385 a obsáhlý Liber losungarum, který obsahuje soupisy poplatníků a vyúčtování městských sbírek z let 1396—1416.² Způsob, jakým byly tyto prameny vedeny, umožňuje získat množství cenných informací. Poplatníci jsou rozděleni na majitele domů, obyvatele předměstí, podruhy a obyvatele okolních vsí, které příslušely k městu; u jmen jednotlivých poplatníků nalezneme ocenění nemovitého majetku, údaje o majetku movitém, řemesle a (do r. 1398) o obchodu se solí. Význam má i skutečnost, že berní prameny nestojí osamocené — z téže doby je dochována i městská kniha,³ z níž získáváme údaje, které berní prameny poskytnout nemohou.

Budějovickými berními prameny se zabývali již K. Beer a B. Mendl.⁴ Beer tyto prameny popsal a současně zcela zběžně zpracoval nejstarší rejstřík; Mendl se zabýval majetkovou strukturou města na základě soupisu poplatníků z roku 1396. Za základ svého zkoumání jsem zvolil soupis poplatníků, který sloužil při vybírání sedmi městských sbírek z let 1400—1401. Výběr byl ovlivněn především tím, že v tomto soupisu byla velmi pečlivě zapisována dávka z řemesel („operis“).⁵

Než přejdeme k problémům, které jsou vlastním předmětem této práce, je nutno seznámit se s některými základními údaji. K. Beer napočítal v rejstříku z r. 1384 celkem 546 poplatníků, do r. 1396 se podle Mendla zvýšil jejich počet na 570;⁶ vzestupná tendence pak pokračovala, protože k roku 1401 jich bylo 662. Přirozenému stavu věci odpovídá, že se příliš neměnil počet majitelů domů (řada vyhlíží 336 — 310 — 316). Zajímavé je spíše to, že se jen poměrně málo zvyšoval počet poplatníků na předměstí (30 — 41 — 52), takže hlavní podíl na zvyšujícím se počtu měli podruzi (180 — 219 — 268).

Vzestup počtu obyvatelstva je sám o sobě nápadný, zvláště když byl poměrně značný (za 17 let přibližně o šestinu). Z této skutečnosti však nemůžeme vyvozovat určitější závěry o růstu města ve 14. století, zvláště když nemáme žádné údaje z dřívější doby: nevíme totiž, do jaké míry zasáhla České Budějovice vlna morových epidemií, která vyvrcholila v Čechách počátkem osmdesátých let 14. století.⁷ V každém případě vzestup obyvatelstva byl spojen s poměrně velkým přílivem

z okolí, který se projevil mezi jiným i tím, že v období 1384—1401 vzrostla ve městě váha českého živlu, především mezi podruhy.⁸ Celkový počet obyvatel města k roku 1400—1401 lze odhadnout (při použití známého Bücherova koeficientu) na 3100 osob.⁹

Berní prameny neslouží ovšem jen k poznání počtu obyvatelstva; používáme jich především k řešení otázky struktury městského obyvatelstva. Při rozdělení poplatníků z roku 1401 podle výše jejich nemovitého majetku jsem převzal základní rozdělení do majetkových kategorií z Mendlovy práce; výsledek pak vyhlíží takto:¹⁰

Poplatníci	Cena nemovitostí v hřivnách								Celkem
	—	—1	1—5	5—10	10—20	20—40	40—100	100—	
Majitelé domů ve městě	—	84	125	63	22	10	11	1	316
Podruzi	268	7	15	3	1	—	—	—	294
Obyvatelé předměstí	—	29	13	2	5	3	—	—	52
Celkem 1401	268	120	153	68	28	13	11	1	662

I když jsem vyšel z Mendlova rozdělení, neznamená to, že lze přímo srovnávat výsledky jeho rozboru s čísly, která uvádím ve své tabulce. Mezi postupem Mendlovým a způsobem, jakým jsem zpracovával údaje Liber losungarum, je totiž jeden rozdíl, který jakékoli srovnání ztěžuje: Mendl připočítával k ceně nemovitého majetku také částky, kterými byly ohodnoceny movitosti, mé součty obsahují pouze ceny nemovitostí. Podle mého mínění totiž movitosti uváděné v českobudějovických rejstřících a v Liber losungarum nejsou totožné s tím, co si dnes představujeme pod termínem movitý majetek. Pod movitosti v budějovických berních pramenech si nemůžeme představovat oblečení, zařízení domu a klenoty; pak by movitosti museli platit všichni majitelé domů nebo alespoň ti zámožnější. Ve skutečnosti však movitosti nenajdeme u značné části zámožných a některých nejbohatších měšťanů. Zbývají tedy hotové peníze a kupecké zboží. Částky uváděné jako ocenění movitostí nemohou však ani u těchto majetků odpovídat jejich skutečné ceně. Ocenění movitostí u jednotlivých poplatníků bylo poměrně stálé, kdežto peněžní hotovost a cena kupeckého zboží musela u měšťanů procházet mnohem značnějšími výkyvy; u bohatých měšťanů je ostatně celkové ocenění movitostí příliš nízké, než aby mohlo odpovídat ceně jejich obchodního zboží (nejvyšší ocenění movitostí roku 1401 činí 12 kop, je však naprosto výjimečné; pouze 7 měšťanů mělo oceněno movitosti na více než 4 hřivny).

Za těchto okolností je možno vyslovit domněnku, že movitosti v budějovických berních pramenech se svým charakterem blížily poplatkům za určité druhy obchodní činnosti.¹¹ O tom svědčí i srovnání s oceněním řemesel. V Budějovicích se do r. 1398 platila městská sbírka z nemovitostí, movitostí, řemesla a obchodu se solí. Od r. 1398 se přestalo platit z obchodu se solí, jinak se však berní systém nezměnil. Přitom v rejstřících a Liber losungarum se nemohla řemesla objevit v podobě nějaké dávky, protože tyto prameny zásadně neuvádějí výši odevzané částky, nýbrž ocenění majetku, z něhož byly pak příslušné částky vybírány. Proto i řemesla bývají oceněna určitou částkou; že nejde o skutečný ma-

jetek., ale o fixní poplatek ze zaměstnání, vysvítá hlavně ze skutečnosti, že částky vyjadřující základ zdanění řemesla jsou většinou stálé a mimo to naprosto uniformní: téměř všichni řemeslníci mají oceněno řemeslo na $\frac{1}{2}$ či 1 hřivnu. Něco podobného však platí i o movitostech: roku 1401 byly zapsány 97 majitelům domů ve vnitřním městě, a z nich 55 je mělo oceněno právě na 1 hřivnu. Přestal-li řemeslník aktivně provozovat své zaměstnání, bylo mu v soupisu poplatníků řemeslo škrtnuto; podobně se setkáváme s případy, kdy měšťanovi, který dlouhá léta měl zdaněny movitosti, byla částka ocenění movitostí celá škrtnuta. Není ostatně bez významu, že z movitostí platili všichni měšťané (pokud je bylo možno v soupisu poplatníků identifikovat), kteří podle vyúčtování sbírek z let 1400—1401 prodávali městské radě víno.

Jesliže přijmeme tedy domněnku, že movitosti přiznávali měšťané, kteří se zabývali obchodem, znamená to, že poznámky o movitostech a o řemesle mohou podat důležité informace o zaměstnání městského obyvatelstva. Dříve, než poohlédneme na tabulku o tom, kolik poplatníků platil z movitostí či řemesla, musíme si však uvědomit ještě několik okolností. Celkem bezpečně můžeme zjistit, že všichni řemeslníci dávku z řemesla zapsanu neměli. Určitě to víme o těch řemeslnících, kteří k provozování svého zaměstnání potřebovali nezbytně nějakou nemovitost, z které platili v městské sbírce; týká se to především řezníků a lazebníků.¹² Lze také počítat s tím, že dávka z řemesla nebyla vyměřována některým velmi chudým majitelům domů, kteří nebyli schopni platit jak z domu (nepochybně velmi ubohého) tak z řemesla.¹³ Na druhé straně platili z řemesla někteří měšťané, které bychom spíše zařadili mezi obchodníky nebo živnostníky, totiž kramáři, vozkové, hokynníci a ženy, které provozovaly maloobchod se solí (salsatrices).¹⁴ Movitosti tedy nepřiznávali všichni obchodníci v dnešním slova smyslu, ale pravděpodobně jen ti, kteří se zabývali velkoobchodem, výkrojem sukna, nákupem a prodejem potravin, koní, dobytka a surovin ve velkém a především obchodem s vínem.

Podle dávek ze zaměstnání se dělí českobudějovičtí poplatníci tímto způsobem:

Poplatníci	Platili							celkem
	z řemesla	z řemesla a z movitostí	z movitostí	z maaných krámnů	z maaných krámnů a řemesla	z maaných krámnů a movitostí	jen z nemovitostí	
Majitelé domů ve městě	120	39	45	10	1	13	88	316
Podruzi	265	8	—	13	—	3	5	294
Obyvatelé předměstí	3	—	—	—	—	—	49	52
Celkem	388	47	45	23	1	16	142	662

Údaje obou tabulek, které jsem zatím uvedl, je ovšem možno vzájemně kombinovat: musí nás přece zajímat, jak zámožní byli měšťané různých zaměstnání. Pokusil jsem se takovou kombinaci obou skupin údajů uskutečnit v podobě gra-

fického znázornění struktury českobudějovických poplatníků. Upozorňuji, že nejde o znázornění struktury všeho obyvatelstva, protože všichni obyvatelé středověkých měst nebyli poplatníky.

* * *

V současné době dělíme obyvatelstvo středověkých měst na tři vrstvy, totiž patriciát, střední městskou vrstvu a městskou chudinu. Rozbor velmi hodnotného pramene nám umožňuje, abychom se pokusili dát těmto pojmům konkrétnější náplň a stanovili, které kategorie poplatníků a obyvatelstva patří do jednotlivých vrstev. Nechci tím upadnout do schematizování. Je však nemožné, abychom stále mluvili o nějakých vyhraněných vrstvách městské společnosti, aniž bychom se snažili ukázat, jaký byl jejich vzájemný kvantitativní poměr a jací obyvatelé k jednotlivým vrstvám patřili.

Zastavíme se nejprve u horní vrstvy městského obyvatelstva. Letmý pohled na model struktury budějovických poplatníků ukazuje, že nad masou středně zámožných měšťanů se nápadně vypíná skupina osob, které se svými majetky podstatně odlišovaly od průměrného měšťanského majetku; tato skupina je natolik velká, abychom mohli mluvit o vrstvě obyvatelstva, na druhé straně je však natolik malá, že vzbuzuje dojem určité výlučnosti. Připomeneme-li ještě, že většina osob, které patří do této skupiny, neplatila z řemesla a vlastnila nemovité majetky na venkově, dospějeme k závěru, že můžeme mluvit o budějovickém patriciátu. Ovšem, musíme se ptát, jaký to byl patriciát a jak veliká byla skupina měšťanů, která k němu náležela.¹⁵

Obě tyto otázky spolu velmi úzce souvisí. Jestliže totiž zjistíme, že patriciát tvořil v Budějovicích kompaktnější vrstvu, můžeme hledat také přesnější hranice mezi ním a střední vrstvou; jestliže však dojdeme k závěru, že patriciát ani nebyl právně od ostatního měšťanstva odlišen ani město sám mocensky neovládal, pak nezbude než konstatovat, že přesnější hranice mezi patriciátem a ostatním měšťanstvem neexistovala, a že tedy počet měšťanů náležejících k patriciátu můžeme stanovit jen zcela přibližně: termín patriciát nám pak bude zhruba nahrazovat termín „nejbohatší měšťané“.

Řekněme hned, že uzavřený patriciát (tj. patriciát jasně vymezený právními ustanoveními či příslušností k nějakému exkluzivnímu spolku) v našich městech nepřipadá v úvahu. Zbývá tedy zjistit, zda v Budějovicích patriciát ovládal zcela nejvýznamnější městské úřady, především městskou radu. Tím se ovšem předmět našeho studia rozšiřuje: do zorného úhlu našeho zájmu se dostává otázka moci ve městě, otázka vývoje vlády nad městem.

Jako ve většině našich měst, koncentrovala se i v Budějovicích ve 14. století správa města v rukou rychtáře a dvanáctičlenné městské rady. Rychtářský úřad držela dědičně v rukou rodina Klariců, a to již od konce 13. století.¹⁶ Moc rychtářova byla koncem 14. století značně oslabena; zachoval si určitou pravomoc ve věcech soudních a policejních, kdežto vlastní správa se soustřeďovala téměř úplně v rukou rady. Podle privilegia z roku 1337 měla být každý rok obnovována polovina rady.¹⁷ Ve skutečnosti toto ustanovení již v posledních desetiletích 14. století neplatilo. Rada byla sázena v nepravidelných termínech, při obnově rady se měnili většinou všichni její členové. Nové radní jmenoval podkomoří nebo hofrychtář; tito královští úředníci se však nepochybně řídili návrhem staré rady.

Za této situace je složení městských rad určitým odrazem mocenské situace ve městě. Až do třetí čtvrtiny 14. století je zkoumání ztíženo tím, že se můžeme

opírat jen o několik často neúplných seznamů městských rad, které se dochovaly v jednotlivých listinách. V poslední čtvrtině tohoto století je situace již o něco lepší, protože na základě zápisů nejstarší městské knihy můžeme rekonstruovat téměř úplné seznamy rad. Podíváme se tedy, co z tohoto materiálu můžeme vysoudit. Patricijská vláda bývala charakteristická mezi jiným tím, že velkou moc ve městě a tedy i přední postavení v městských radách měly nejvýznamnější patricijské rody. Srovnáme-li seznamy rad z poloviny a z konce 14. století, nesetkáme se s velkým počtem týchž jmen. Ukáže se jen, jak významné postavení měla rodina Klariců, jejíž jeden představitel býval rychtářem a jiní zasedali dosti často v městské radě. Seznamy rad tedy samy patricijský charakter vlády nad městem nepotvrzují. Na druhé straně nedávají dostatečný podklad ani pro tvrzení, že rozhodujícím činitelem při sestavování rad bylo hledisko cechovní: dosti často se v seznamech setkáme s měšťany, kteří byli označeni jako příslušníci nějakého řemesla, cechovní klíč však z jejich střídání v radě zřejmý není.

Skutečnost, že v radě nalezneme řemeslníky, vedla asi Z. Šimečka k tvrzení, že do rady zasedali koncem 14. století zástupci střední městské vrstvy.¹⁸ Bez hlubšího rozboru tento soud potvrdit nemůžeme. Jestliže se nesetkáme v radách (probíráme-li další časové období) s týmiž jmény, nemusí to ještě znamenat, že radu neobsazoval patriciát. Jména příslušníků jednotlivých rodů se mohla ve 14. století ještě měnit, celá patricijská společnost mohla procházet proměnami. Řemeslná označení zase nemusí nutně nést jen příslušníci střední městské vrstvy. Chceme-li se dopídit přesnějších závěrů, můžeme využít skutečnosti, že se v Budějovicích dochoval tak cenný materiál berní povahy. Ten umožňuje alespoň přibližně vypátrat, jaké majetkové postavení měli jednotliví členové městských rad.

Podíváme se nejprve na složení městských rad v osmdesátých letech 14. století. Členové čtyř za sebou následujících městských rad náleželi podle majetků, naznačených v rejstříku z roku 1384, do těchto majetkových kategorií:¹⁹

Berní základ	Členové městských rad				Poplatníci
	1381	1383	1384	1385	
1—10 hř.	—	3	1	1	472
10—50 hř.	10	5	8	8	65
nad 50 hř.	1	2	2	1	9
nevíme	1	2	1	2	—
celkem	12	12	12	12	546

Výsledky, které nám poskytuje tato tabulka, nejsou zcela jednoznačné. Souvisí to do značné míry s poněkud nešťastným Beerovým rozdělením poplatníků do tří kategorií: obě nižší kategorie jsou příliš veliké a tím se zastírají značné majetkové rozdíly, které existovaly mezi poplatníky, jejichž berní základ tvořil majetek oceněný na 10—50 nebo 1—10 hriven. Mimo to samo označení „berní základ“ naznačuje, že Beer při rozboru vycházel ze všech údajů, které měly význam pro vyměření dávek; k hodnocení nemovitostí tedy připočítával také ocenění movitostí, řemesla a obchodu se solí. Přesto některé skutečnosti z tabulky

vyčíst můžeme. Je celkem jasné, že do rady pronikali především bohatí měšťané. Na druhé straně však mezi jejími členy nalezneme i měšťany, kteří náleželi k nejnižší majetkové kategorii. Jestliže k těmto skutečnostem připojíme i poznatek, že nejbohatší měšťané neměli v radě příliš silné zastoupení, dojdeme k závěru, že samovláda patriciátu asi v Českých Budějovicích koncem 14. století neexistovala.

Tato domněnka se nám potvrdí, zkoumáme-li podobným způsobem i situaci kolem roku 1400:²⁰

Ocenění nemovitého majetku	Členové městských rad					Majitelé domů
	1396	1398	1400 I	1400 II	1401	
— 1 hř.	—	—	—	1	—	84
1—5 hř.	2	2	1	2	4	125
5—10 hř.	3	1	3	2	2	63
10—20 hř.	4	2	4	2	1	22
20—40 hř.	1	1	1	2	1	10
více než 40 hř. nevím	2	5	3	2	2	12
	—	1	—	1	2	—
celkem	12	12	12	12	12	316

V každé radě tedy bylo zastoupeno 3—5 měšťanů, jejichž nemovitý majetek svým oceněním nepřesahoval 10 hřiven; někteří z těchto měšťanů neměli ani majetek v ceně 5 hřiven. Do rady se tedy dostávali i poplatníci, jejichž majetek lze označit za průměrný. O tom, že v radě zasedali příslušníci střední vrstvy, svědčí ostatně i skutečnost, že v každé radě najdeme měšťany, kteří platili z řemesla nebo z masných krámů. O nějaké výlučné patricijské vládě v Českých Budějovicích nemůže tedy koncem 14. století být ani řeči.

Za těchto okolností nemůžeme stanovit přesnou hranici mezi patriciátem a střední městskou vrstvou; každé přesné rozlišování by vedlo jen k naprosto subjektivním tvrzením. Spokojíme se tedy s tím, že za patricije budeme pokládat ty budějovické měšťany, kteří se svým majetkem výrazně odlišovali od průměru; model struktury budějovického obyvatelstva ukazuje, že za takové měšťany s nadprůměrným majetkem můžeme považovat poplatníky, kteří vlastnili nemovitě majetky oceněné na více než 10 nebo 20 hřiven. Mluvíme-li o budějovickém patriciátu, míníme tím bližší nevyhraněnou skupinu 20—50 nejbohatších měšťanů, kteří tvořili (vezmeme-li za základ střed, tedy 35 osob) asi 10 % majitelů městských domů a asi 5 % všech poplatníků.

* * *

I když jsme se nepokusili budějovický patriciát přesně omezit, máme celkem jasnou představu, o jakou vrstvu jde: jejími hlavními znaky bylo nadprůměrné bohatství, vlastnictví polností a skutečnost, že převážná většina neplatila z řemesla. Mnohem problematičtější je vzájemné ohraničení dvou dalších vrstev — střední vrstvy a městské chudiny. Budeme vycházet z Grausova vymezení chudiny, podle kterého k této nejnižší vrstvě městského obyvatelstva patřili: 1. ne-

kvalifikované pracovní síly, 2. tovaryši, 3. „příslušníci, i mistři závislých řemesel a zbídačelí řemeslníci, kteří byli závislí na bohatších spoluobčanech“, 4. služebnictvo, 5. žebráci, nevěstky a osoby živící se podobnými společensky degradujícími druhy zaměstnání.²¹ Toto stanovisko je nepochybně teoreticky správné, v praxi přináší však některé obtíže, protože z pramenů berního charakteru není na první pohled patrné, jaké postavení ve výrobě zaujímal ten či onen poplatník. Zčneme proto u těch obyvatelů města, jejichž příslušnost k některé z obou vrstev je zřejmá. Za jádro střední vrstvy můžeme beze všech pochybností považovat poplatníky, kteří měli nemovitý majetek oceněný na více než 1 hřivnu, pokud ovšem nenáleželi k patriciátu. Většina z těchto poplatníků platila z řemesla nebo z movitostí, jiní vlastnili masné krámy nebo polnosti, které mohly být jedním ze zdrojů obživy; lze tedy právem předpokládat, že téměř všichni byli samostatnými výrobci. Skupina, kterou jsme tímto způsobem vytvořili, čítala přibližně 220—250 poplatníků. K městské chudině můžeme pak bez rozpaků zařadit čeledíny, služky, tovaryše a učně, které v berních záznamech nenajdeme. Jejich počet můžeme zhruba odhadnout na 550—600 osob.²²

Nezařazeni zůstávají poplatníci, kteří měli nemovité majetky nepatrné ceny nebo nemovitosti vůbec nevlastnili. Nejde o skupinu malou: patří do ní více než 380 osob, tedy více než polovina všech poplatníků. Zdánlivé je, to skupina dosti nejednotná: zahrnuje vlastníky domů ve městě a na předměstí, podruhy, kterým patřily nějaké drobné polnosti a konečně podruhy zcela nemajetné. Ve skutečnosti není mezi vypočítanými skupinami tak velkého rozdílu. Musíme se zbavit fikce, že majitel jakéhokoli, i toho nejubožejšího baráčku v postranní uličce nebo dokonce na předměstí byl sociálně i majetkově na tom lépe než všichni podruzi. Setkáme se v pramenech i s podruhy dosti zámožnými; ostatně i náš model ukazuje, že 3 podruzi měli nemovité majetky v ceně 5—10 hř. a jeden dokonce byl ještě zámožnější. A v městské sbírce mohl nemajetný podruh platit víc než majitel malého domku. Někteří nemajetní podruzi měli své řemeslo oceněno na 1 hřivnu, a tedy platili dvojnásobek částky, kterou odváděli poplatníci, kteří vlastnili dům oceněný na $\frac{1}{2}$ hř. a řemeslo neprovozovali.

V poslední době se někdy v literatuře setkáváme s tendencí, počítávat všechny nejchudší poplatníky — a tedy i majitele malých domů — k městské chudině.²³ Ani toto stanovisko není plně oprávněné. V Budějovicích více než polovina vlastníků domů, oceněných nejvýše na 1 hřivnu, platila z řemesla, přičemž u většiny z nich lze sotva předpokládat, že nevyráběli samostatně. Přesto musím přiznat, že mezi majiteli ubohých domků mohly skutečně být i osoby, které náležely k městské chudině: nikdy nelze vyloučit, že nádeník nemohl vlastnit nějakou tu chatrč. Příslušníky chudiny budeme ovšem hledat mezi těmi majiteli nejchudších domů, kteří z řemesla neplatili; nechci tím však říci, že všichni poplatníci s nepatrným nemovitým majetkem, kteří neplatí z řemesla, patřili k chudině. Je totiž pravděpodobné, že mezi nimi byli také samostatně vyrábějící řemeslníci, kteří byli tak chudí, že jim poplatek z řemesla nebyl vůbec vyměřován. Jen jeden druh poplatků platili například rybáři a hrnčíři na předměstí, kteří nepochybně vlastnili malé domky. A podobná situace byla i u některých poplatníků ve městě.

Obraťme pozornost na třídní příslušnost další kategorie poplatníků, totiž nemajetných podruhů. Dosavadní literatura většinou pokládala podruhy — a zvláště podruhy nemajetné — automaticky za součást chudiny. Existují však některé skutečnosti, které nutí k opatrnosti při vyslovování soudů; dosud nikdo se totiž

nezabýval vážně otázkou, jaké postavení vlastně nemajetní podruzi zaujímali. Šlo o tovaryše, nádeníky, závislé nebo samostatné mistry? Chceme-li se na základě budějovického berního materiálu dozvědět něco o této otázce, musíme se nejprve seznámit se způsobem, jakým byli do Liber losungarum podruzi zapisováni.

V soupisu poplatníků z let 1400—1401 lze seznam podruhů rozdělit na dvě části: v první byli poplatníci rozděleni podle městských čtvrtí, v druhé podle zaměstnání. Příčina takového rozdělení spočívala ve snaze písaře dosáhnout co nejlepšího přehledu o poplatnících;²⁴ podle zaměstnání byli řazeni příslušníci početněji zastoupených řemesel a živností, konkrétně krejčí, ševci, koželuzi, řezníci, kramáři, sladovníci, sládci, kožešníci, vozkové, hokynnici a obchodnice se solí. Podobně jako u jiných poplatníků byly u každého podruha uvedeny částky, které byly základem pro vybírání městské sbírky. Jestliže podruh vlastnil nějakou nemovitost, bývá mu výslovně připsána také $\frac{1}{2}$ nebo 1 hřivna „operis“. Z toho můžeme soudit, že částky, připisované nemajetným podruhům, nepředstavovaly nějakou dávku „z hlavy“, ale byly oceněním jejich zaměstnání. K tomu závěru vede i okolnost, že někteří nemajetní podruzi platili z movitostí a z řemesla, přičemž ocenění „operis“ je opět výslovně poznačeno.

Z toho, co bylo dosud uvedeno, plynou již některé závěry. Obrovskou většinu podruhů nemůžeme považovat za nádeníky nebo nekvalifikované pracovní síly, protože jejich řemeslná nebo obchodní činnost vyplývá jednoznačně přímo z údajů pramene. Je však také velmi nepravděpodobné, že šlo o tovaryše. Dávka z řemesla se sotva vztahovala na ty obyvatele města, kteří neměli samostatnou živnost a vlastní (i když pronajatou) dílnu; tovaryš v té době ostatně ještě žil společně s rodinou svého mistra,²⁵ a sotva tedy mohl být berní jednotkou. Bližší zkoumání tento předpoklad potvrdí.

Ve skupině řezníků-podruhů je zapsáno 24 poplatníků; z nich 16 vlastnilo masné krámy. Vlastníci krámů samozřejmě byli řemeslní mistři, protože jen ti mohli masných krámů samostatně užívat. Jestliže pak řezníci bez krámů byli řazeni společně s majiteli krámů, lze soudit, že také nešlo o tovaryše, ale o řemeslné mistry, kteří si masný krám pronajímali od bohatých měšťanů. Také zkoumání jiných skupin zaměstnání potvrdí domněnku, že dávka z řemesla byla poplatkem za samostatně provozovanou živnost. Skupina ševců-podruhů čítá 26 osob, mezi majiteli domů jsem našel pouze 4 ševce (a z nich 2 neplatili z řemesla). Je vyloučeno, aby počet tovaryšů o tolik převyšoval počet mistrů, a na věci nezmění nic ani správný předpoklad, že ve skutečnosti bylo mezi vlastníky domů ševců víc. A protože zdrcující většina ševců-podruhů měla řemeslo oceněno na touz částku, lze téměř vyloučit možnost, že by někteří byli mistry, někteří tovaryši.

Poplatníci uvedení ve skupině podruhů byli tedy samostatnými řemeslníky nebo živnostníky. To ovšem stále ještě neznamená, že nemohli tvořit součást chudiny. Graus, jak jsme viděli, považuje za příslušníky chudiny také řemeslné mistry, kteří náleželi k závislým řemeslům nebo byli závislí na bohatších měšťanech. Mezi řemeslníky-podruhy skutečně najdeme nějaké příslušníky závislým řemesel, celkem však tvoří nepatrnou menšinu; jde o tkalce, předleny a jiné příslušníky textilních řemesel, dále pivovarníky a sladovníky, pokud neměli vlastní sladovnu. Ani u nich není ovšem z pramene zřejmé, jaké míry dosáhlo jejich ekonomické podrobení jiným řemeslníkům či bohatým měšťanům. A ještě mnohem obtížnější je měřit jiné závislosti, které poutaly chudé řemeslníky k bohatším

měšťanům. Tím, že podruh bydlel v pronajaté místnosti a pracoval v pronajaté dílně, vznikala nepochybně závislost dosti silná; na druhé straně však musíme počítat s tím, že většina podruhů-řemeslníků měla vlastní nářadí, vlastní výrobní nástroje. Další silné závislosti na bohatších spoluměšťanech musíme ostatně předpokládat nejen u podruhů, ale také u majitelů nemovitostí nepatrné ceny: byli závislí na dodavatelích surovin, platili ze svých domů renty. Ovšem bez určitých závislostí se neobešli ani bohatší měšťané, o jejichž příslušnosti ke střední vrstvě nemůžeme pochybovat.

Shrneme, k čemu jsme zatím dospěli. Mezi vlastníky nemovitostí oceněných do 1 hřivny existuje s velkou pravděpodobností několik desítek nepochybných příslušníků chudiny; u většiny ostatních příslušníků této kategorie je příslušnost k některé z obou spodních vrstev městské společnosti sporná, spíše se však kloníme k názoru, že patřili k střední vrstvě. Sporné je také zařazení podruhů, u nich však inklinujeme naopak k tomu, abychom je zařazovali k chudině. Nápadné jsou však společné rysy obou kategorií: malý nebo žádný nemovitý majetek, samostatná výrobní činnost (s různým stupněm závislosti uvnitř obou kategorií), spornost jejich příslušnosti k střední vrstvě nebo chudině. Navíc existuje ještě jeden znak, který je společný pro většinu příslušníků obou kategorií a přitom je odlišuje velmi zřetelně od nádeníků, tovaryšů a čeledě: vlastníci nepatrných nemovitostí a podruzi, pokud provozovali samostatně nějaké řemeslo nebo živnost, byli totiž měšťany.

Vím, že tímto tvrzením se stavím proti dosti rozšířenému mínění, že měšťanem mohl být jen ten, kdo vlastnil dům ve městě.²⁶ Toto mínění však nerespektuje skutečnost, že v pramenech ze 14. a 15. století bývá termínu „měšťan“ užíváno v několika významech. Někdy (zvláště v dílech povahy literární) je jako měšťan označován především bohatý obyvatel města, zámožný kupec; z tohoto pojetí vyrůstá protiklad měšťan-řemeslník, s nímž se v pramenech setkáváme dosti často a který nakonec přešel i do historické literatury. V jiných souvislostech se termínu „měšťan“ užívalo skutečně pro majitele domů ve vnitřním městě a protiklad zní měšťan-podruh. Avšak měšťanem v nejširším slova smyslu byl ten obyvatel města, který přijal měšťanské právo. A o tom, že měšťanské právo mohl přijmout i obyvatel města, který žádného domu neměl, nemůže být na základě údajů, které máme k dispozici, žádná pochybnost. Celá literatura, která se zabývala podmínkami živnostenského oprávnění během druhé poloviny 14. století, dospěla jednoznačně k závěru, že získání měšťanského práva bylo jedním ze zcela obvyklých předpokladů pro samostatné provozování živnosti;²⁷ současně však prameny stejně jednoznačně ukazují, že členy cechů (míním tím ovšem mistry) nemuseli být jen majitelé domů.²⁸

Skutečnost, že vlastníci nemovitostí v ceně do 1 hřivny a podruzi, které nacházíme v českobudějovických berních pramenech, byli většinou měšťany, ovšem neznamená, že bychom měli obě tyto kategorie poplatníků přiřadit k střední městské vrstvě. Nejchudší poplatníky nelze prostě bez výhrad přiřadit ani k jedné ze tří vrstev, o nichž mluvíme při výkladu o rozdělení městského obyvatelstva. Nechci ovšem vytvářet nějakou novou teorii a tvrdit, že obyvatelstvo středně velkých řemeslnicko-obchodních měst²⁹ tvořilo čtyři vrstvy; pochybnosti související se zařazením některých poplatníků se neodstraní tím, že budeme zvětšovat počet vrstev. Z čistě praktických důvodů však povedu v dalším výkladu vlastníky nemovitostí v ceně do 1 hřivny a podruhy jako zvláštní skupinu, kterou budu nazývat „chudí měšťané“.

* * *

Dosavadní zkoumání umožňuje, abychom přistoupili přímo k pokusu o odhad kvantitativních vztahů jednotlivých vrstev městského obyvatelstva v našich městech střední velikosti v době předhusitské. Abychom takové vztahy mohli zachytit, potřebujeme ovšem (alespoň po určité stránce) postoupit ještě dále, než v předchozích kapitolách. Vzhledem k tomu, že chudina (v užším slova smyslu, tj. bez „chudých měšťanů“) neměla většinou vlastní rodiny, bylo by množství příslušníků chudiny relativně přeceněno, kdybychom je srovnávali s počty poplatníků. Musíme proto vycházet z odhadu počtu obyvatel, náležejících do jednotlivých vrstev. Pomocí Bücherových koeficientů dospějeme k těmto výsledkům.³⁰

	Poplatníků	Přibližně obyvatel	Podíl v %
Patriciát	20—50	130	4
Středně zámožní měšťané	225—250	900	29
Chudí měšťané	300—350	1250	40
Chudina	40—90	850	27
	+ neuvedení		

Nemusím snad příliš zdůrazňovat, že čísla, která jsem uvedl, jsou pouze hrubým odhadem. Přes tento prvek nejistoty, kterého se zbavit nemůžeme, dává tabulka přece jen určitý obraz o rozvrstvení městského obyvatelstva. Vidíme, že chudí měšťané a chudina tvořily plně dvě třetiny městského obyvatelstva; přitom i skupina, kterou v tabulce nazývám středně zámožnými měšťany, byla velmi silně majetkově diferencována. Nemá ovšem smyslu ještě dnes snášet argumenty, které by potíraly Bücherovu tezi o všobecném blahobytu ve středověkém městě. Zajímat nás musí spíše skutečnost, že „chudí měšťané“ převyšovali (spolu s příslušníky svých rodin) svým počtem podstatně městskou chudinu (pokud pod termínem „chudina“ míníme v užším slova smyslu osoby, které samostatně nevyráběly). Co znamená tento poznatek?

Je sporné, zda „chudé měšťany“ máme pokládat za součást chudiny, střední vrstvy nebo za vrstvu samostatnou. V každém případě má však tato skupina důležitou úlohu v sociální a třídní struktuře města. Jestliže budeme většinu jejich příslušníků považovat za součást chudiny, musíme přiznat, že šlo o nejčetnější a současně i nejkompaktnější element této vrstvy. Zbývá část chudiny byla totiž roztržena na řadu složek, které měly značný vzájemný společenský odstup (tovaryši — učedníci — nádeníci — pacholci, děvečky — žebráci — nevěstky), přičemž i tyto jednotlivé složky byly dále atomizovány. Např. tovaryši se vždy seskupovali podle jednotlivých řemesel (případně cechů) a navíc bydleli v rodinách svých mistrů, čímž mohl být ovlivňován jejich postoj k různým událostem; posledně uvedená okolnost platí ostatně i pro pacholky, čeledíny a děvečky. Je pravda, že i chudí poplatníci byli rozděleni podle své příslušnosti k různým povoláním. V mnoha ceších však měli početní převahu a mohli tak získat podporu pro svá přání a požadavky. Jako měšťané si mohli klást i určité politické cíle, například účast na schůzích obce (tohoto cíle dosáhli v Praze v husitském období).

Když budeme považovat většinu „chudých měšťanů“ za součást střední vrstvy, hudou stále tvořit celek, který se v některých bodech od jiných příslušníků střední

vrstvy dost podstatně odlišoval. Nejde jen o rozdíly v majetku, ale také o důsledky, které z těchto rozdílů vyplývaly. Od chudiny se chudí měšťané odlišovali tím, že si mohli klást určité politické požadavky; ve srovnání s příslušníky střední vrstvy byly však tyto politické cíle nutně omezené. V době, kdy města byla ještě plně ovládána patriciátem, se tento rozdíl ještě plně neprojevil: středně zámožní a chudí měšťané stáli v jednom šiku v boji za dosažení podílu na moci ve městě. Avšak po svržení patricijské samovlády se situace změnila. Zámožnější měšťané dostali zastoupení v městské radě. Chudí měšťané nemohli do rady vstoupit, a nemohli dokonce ani o něco takového usilovat, a to prostě z toho důvodu, že neměli na účast v radě či jiných městských orgánech čas, který museli plně věnovat své práci, jestliže chtěli uživit sebe a své rodiny.³¹ U zámožnějšího měšťana, (ať již byl řemeslníkem nebo kramářem) tomu bylo jinak: občasná nepřítomnost mistra v dílně nebo obchodníka v krámu neznamenal pro něho ještě zastavení veškeré výdělečné činnosti, protože za něho pracoval tovaryš, učedník, pacholek nebo čeledín. Účast v městských orgánech byla v zásadě neplacená, a některé příjmy legální (např. podíl na soudních pokutách) i nelegální (různé machinace při vydávání městských peněz), které souvisely s činností v radě, nemohly pro nikoho znamenat základ obživy. Ve středověku se nesetkáváme s obdobou athénské proplácní náhrad za účast na sněmeh a poslanecké diety jsou záležitostí až 19. století. Ani v období Želivského převahy v husitské Praze se nedostávali do městské rady „chudí měšťané“ nebo příslušníci městské chudiny, ačkoliv byli nepochybně hlavní oporou jeho vlády.

Chudí měšťané si tedy nemohli klást za cíl ovládnutí městské rady, nemohli bojovat o politickou moc ve městě. Nebyli ostatně vysloveně revolučním elementem: šlo většinou o malovýrobce, kteří si asi nepřáli nic jiného, než zbohatnout a tak získat lepší majetkové i sociální postavení. Nějaká myšlenka na zásadní převrat společnosti jim byla cizí. Na druhé straně nepochybně těžce pociťovali bídné poměry, v nichž žili. Dospíváme jinou cestou k závěrům, které ukázal rozbor konkrétní události — brněnského hnutí chudých měšťanů a chudiny roku 1378.³² V našich městech 14. století byla velmi početná složka obyvatelstva nespokojena se současným stavem poměrů, současně však neměla žádných konkrétních plánů, jak tyto poměry změnit. Proto byla neobyčejně přístupna všem podnětům, které poskytovala každá ideologie poukazující na nedostatky společnosti. Není pak divu, že značná část městského obyvatelstva přilnula s takovou vášní k husitské ideologii, jež odhalovala jednoho z příživníků vykořisťujících prostý lid, totiž bohatou církev. Za husitství se důležitým faktorem historického dění stala složka městského obyvatelstva, která za „normálních“ okolností měla sice význam v ekonomickém životě města, avšak vlastní vývoj událostí v podstatě neovlivňovala. Podobně tomu bylo ovšem i při jiných „mimořádných“ událostech, které prožívala středověká městská společnost.

Nesmíme ovšem postupovat schematicky. Špatné majetkové poměry „chudých měšťanů“ byly pouze předpokladem pro přilnutí k husitské či jiné ideologii, která se střetávala se současným společenským řádem. V konkrétních případech se tento předpoklad nemusel změnit ve skutečnost. Nehledě na to, že posledním určujícím momentem bylo jednání a působení lidí, o němž většinou mnoho nevíme, existovaly i z čistě ekonomického hlediska mezi chudými měšťany osoby, u nichž musíme počítat s předpoklady opačnými: zkáza bohaté církve nebyla vlastně vůbec užitečná pro ty řemeslníky a obchodníky, pro něž byli bohatí příslušníci duchovního stavu nejlepší zákazníci. A na druhé straně předpoklady

k odporu proti církvi najdeme i u zámožných měšťanů. Přesto byli podle mého mínění „chudí měšťané“ po svržení patricijské vlády sociálně nejneklidnější složkou našich (a nepochybně i cizích)³³ velkých a středních měst. Budeme-li je pokládat za součást střední vrstvy nebo za vrstvu samostatnou, řekneme o nich, že byli pro vnitřní vývoj města významnějším faktorem, než roztržštěná městská chudina; budeme-li je pokládat za součást chudiny, označíme je za její dočasně nejvýznamnější složku.

Poslední věty se ovšem týkají pouze časově vymezeného období. Jak dlouhé bylo toto období, přesně říci zatím nelze; mohu pouze konstatovat, že platí v druhé polovině 14. a první polovině 15. století. Postavení, které ve městě zaujímali „chudí měšťané“, souvisí totiž úzce s rozvojem cechů. Teprve cechovní hnutí učinilo bohaté a chudé řemeslníky alespoň teoreticky rovnocennými společníky v jedné a téže organizaci; teprve ono z nich učinilo měšťany. A na druhé straně byl to další rozvoj cechovního hnutí, který zase přispěl k zmenšení počtu i vlivu „chudých měšťanů“. Je zajímavé, že proces zvyšujících se nároků k získání práv řemeslného mistra, který probíhal již od konce 14. století, byl až dosud sledován téměř výhradně z hlediska vývoje cechů, jednotlivých řemesel či řemesel vůbec. Jestliže se však zmenšoval počet mistrů a zvětšoval počet námezdných sil, muselo to mít také důsledky pro strukturu města jako celku! Není jistě náhodné, že od 14. století v Brně neustále klesal počet poplatníků (i když částečně tuto linii můžeme vyložit stagnací města).³⁴ Není jistě náhodné, že v Budějovicích nebylo během 16. století zachycováno v pramenech městské sbírky až 65 % osob, které platily daň z hlavy.³⁵ Ptáme-li se, jaké jsou příčiny těchto jevů, musíme vycházet z naznačeného vývoje cechovního hnutí. Stále větší počet tovaryšů neměl možnost dosáhnout postavení řemeslných mistrů. Počet měšťanů a poplatníků se zmenšoval pravděpodobně proto, že skupina „chudých měšťanů“ pozemná ztrácela na svém významu, když většina nemajetných řemeslníků nevyráděla samostatně a tvořila tedy nepochybnou součást městské chudiny.

* * *

„Až posud jsem se opíral téměř výhradně o ocenění nemovitého majetku v budějovickém berním materiálu. Pokusím se využít i možností, které skýtají poznámky o dávkách z řemesla a movitostí.

Dávku z řemesla platilo více než 430 poplatníků, tedy přibližně dvě třetiny všech osob uvedených v soupisu poplatníků. Připočítáme-li ještě majitele masných krámů a část chudých majitelů domků ve městě a předměstí, u nichž řemeslnou činnost také předpokládáme, dojdeme k závěru, že řemesly a maloobchodem se zabývalo přes 500 poplatníků, tedy převážná část městského obyvatelstva. Kolik z tohoto součtu připadalo na vlastní řemeslníky, přesně určit nemůžeme; nejasná je zvláště situace u majitelů domů ve městě, kde ze 120 měšťanů, kteří platili z řemesla, pouze 56 nese označení svého zaměstnání. Určitý poměr ukáží čísla, která lze zjistit u podruhů: z celkového počtu 294 poplatníků bylo 180 řemeslníků, 71 živnostníků (kramářů, vozků, hokynníků a obchodnic se solí), u zbylých 43 poplatníků zaměstnání neznáme. Na základě těchto čísel lze odhadnout, že více než polovina všech poplatníků se zabývala řemeslnou výrobou.

Pozornosti si zaslouží poplatníci, kteří platili jak z řemesla (nebo z masných krámů) tak z movitostí. Bylo již několikrát poukázáno na skutečnost, že ve středověkých městech neexistovala přesná hranice mezi řemeslníky a obchodníky.³⁶

Budějovické prameny ukazují, jak početná byla skupina řemeslníků, kteří se současně zabývali i obchodem: přes 60 poplatníků platilo obě dávky (započítáme-li i majitele masných krámů, kteří platili také z movitostí). Je pravděpodobné, že obchodní činnost řemeslníka začínala často v určité souvislosti s provozováním jeho řemesla: řezník začal kupovat a dodávat dobytek i pro jiné řezníky, kožešník obchodoval s kožešinami. Podnikavější řemeslník se však asi pouštěl i do obchodování se zbožím, které v místních podmínkách bylo nejvýhodnějším artiklem; v Budějovicích k takovým artiklům patřily především sůl a víno.

Jen z movitostí platilo 108 měšťanů, počet maloobchodníků, kteří platili z řemesla, můžeme odhadnout na 100–150 osob. Chceme-li zjistit alespoň přibližný počet obchodníků ve městě, musíme počítat ještě s obchodníky se solí, kteří až do roku 1398 měli oceněn tento druh výdělečné činnosti na poměrně vysokou částku 3 hriven a tvořili dost početnou skupinu. Přesto se celkový počet obchodníků připočtením obchodníků se solí příliš nezvýší, protože málo měšťanů se zabývalo pouze solným obchodem: z 85 poplatníků, kteří roku 1398 platili tuto dávku, přiznalo 48 i movitosti, 16 movitosti a řemeslo a 6 vlastnilo masné krámy; pouze 15 měšťanů tedy přiznalo jen dávku „salis“.³⁷ Celkem tedy obchodovalo ve městě zhruba 220–270 poplatníků, tj. více než třetina měšťanstva (započítání jsou ovšem i ti, kteří se současně zabývali i řemeslem). Tento výsledek ukazuje, že Mondl právem odmítl Bücherovu tezi o skrovném zastoupení obchodu ve středověkém městě.³⁸ Je pravda, že České Budějovice měly pro obchodní činnost zvlášť výhodné podmínky: byly nejdůležitějším městským centrem v celých jižních Čechách, ležely na důležité cestě, kterou do Čech proudilo množství zboží, dosáhly na panovníkovi řadu důležitých obchodních výsad. Můžeme počítat proto s tím, že v jiných městech střední velikosti bylo zastoupení obchodníků v rámci městského obyvatelstva o něco menší. Příliš velké rozdily však očekávat nemůžeme; v každém případě budějovický materiál svědčí o tom, že podíl obchodníků byl větší, než jaký jim přisuzuje bádání, vycházející při rozboru berních pramenů pouze z těch údajů o zaměstnaní měšťanů, které byly součástí jejich jmen.

Zbývají ještě poplatníci, kteří neplatili žádnou z uvedených dávek. Mezi 316 majiteli domů jich najdeme 88 a je nutno hledat odpověď na otázku, čím se živili. Jedna odpověď se přímo vnučuje: šlo především o zemědělce. Tato domněnka však nevyhovuje. Jen 21 poplatníků této skupiny, tj. necelá čtvrtina, vlastnilo polnosti; z nich několik patřilo k nejbohatším měšťanům a šlo tedy spíše o rentiéry než o zemědělce. O nejchudších poplatnících, kteří neplatili z řemesla, jsme již mluvili; z části byli asi řemeslníky, z části nádeníky. Nejsložitější situace je u středně zámožných. Pro některé znamenalo pravděpodobně zemědělství hlavní zdroj výživy; jejich počet bez zevrubnějšího zkoumání není možno zjistit, mnoho jich však nebylo.³⁹ Tři měšťany, kteří vlastnili lázně, můžeme pokládat za řemeslníky; problematičtější je otázka, co si máme myslet o těch poplatnících, kteří dle jména byli řemeslníci (např. Jessco pannifex), z řemesla však neplatili. Pokládám za velmi pravděpodobné, že šlo o bývalé řemeslníky, kteří si nahospodařili nějaké úspory a z nich vyživovali v posledních letech svého života svou rodinu.⁴⁰ Několik měšťanů se zabývalo jen obchodem se solí nebo vařením piva (není však vyloučeno, že bylo zdaněno dávkou z movitostí); vzhledem k velkému počtu podruhů není vyloučeno, že již ve 14. století byl pro některé měšťany hlavním zdrojem příjmu pronájem místnosti a jiných prostor ve větších domech.

Hrubý obraz o zaměstnání budějovických měšťanů kolem roku 1400 je hotov. Něco více než polovina poplatníků se zabývala řemesly, zhruba jedna třetina obchodem; zbytek tvořili rentiéři, zemědělci a nádeníci; někteří měšťané provozovali jak řemeslo tak obchod. K těmto výsledkům jsem dospěl poněkud jinou cestou než většina dosavadní literatury, která vycházela ze statistického zpracování údajů o zaměstnání, které byly připisovány ke jménům jednotlivých měšťanů (např. Wenzel Parvus pellifex) nebo nahrazovali dnešní příjmení (např. Philippus pellifex). Neznamená to, že tento způsob zkoumání pokládám za nesprávný. Na rozdíl od postupu, který jsem zvolil, umožňuje za příznivých okolností hlubší rozbor, především zjištění, jaké druhy řemeslné výroby ve městě převažovaly. Na druhé straně právě budějovický Liber losungarum zcela jasně ukazuje, že metoda sčítání přímých údajů o zaměstnání (tedy těch, které jsou součástí měšťanských jmen) vede nutně k určitému zkreslení. Vždyť mezi 121 majiteli domů, kteří platili z řemesla a zabývali se tedy určitě buď řemeslem nebo maloobchodem, nalezneme pouze 58 měšťanů (tedy necelou polovinu), jejichž zaměstnání je přímo uvedeno. Kdybychom postupovali tradičním způsobem, objevila by se nám více než polovina z uvedených 121 měšťanů v rubrice „povolání neznámo“. A naopak, mezi poplatníky, kteří z řemesla neplatili (a tedy je asi ani neprovozovali), nalezneme řadu poplatníků, kteří nesli označení nějakého řemeslného zaměstnání.

Nechci ovšem tvrdit, že způsob, který jsem zvolil, se jakémukoli zkreslení vyhnul. Příliš mnoho jsem musel předpokládat a sám jsem porušil poněkud zásady, z nichž jsem vycházel, když za řemeslníky pokládám i některé chudé poplatníky, kteří z řemesla neplatili. Přesto se domnívám, že metoda, které jsem užil, má některé výhody. Mnohem pravděpodobněji ukazuje význam obchodu a obchodníků ve městě a počet měšťanů, kteří se zabývali jak řemeslem, tak i obchodem. Mimo to právě na základě našeho postupu je možno bezpečněji hodnotit majetkové poměry základních skupin povolání ve městě. Podíváme se ještě jednou na model struktury budějovických poplatníků z tohoto hlediska.

Mezi nemajetnými podruhy a chudými měšťany vůbec mají řemeslníci a drobní živnostníci naprostou převahu. U středně zámožných měšťanů se podíl řemeslníků postupně snižuje, přičemž značná část z nich se zabývá řemeslem i obchodem. Do nejvyšších majetkových kategorií pronikají řemeslníci jen ojediněle. Výjimku tvoří majitelé masných krámů, kteří se objevují i mezi nejbohatšími měšťany; u některých z nich však můžeme právem pochybovat o tom, že skutečně ještě své řemeslo provozovali (i když byli dále nazýváni řezníky). Sledujeme-li měšťany, kteří platili z movitostí, ukáže se opačná tendence. Mezi chudými poplatníky se vyskytují pouze ojediněle, mezi středně zámožnými jejich podíl roste a nejbohatší měšťané platí z movitostí převážnou většinou.

O čem svědčí tyto skutečnosti? Předně o tom, že řemeslná práce nemohla měšťana přivést k nadprůměrnému bohatství. Dosavadní literatura právem mluví o tom, že průměrný majetek řemeslníků byl nižší než průměrný majetek osob, které se zabývaly jinými druhy zaměstnání. Nelze však potvrdit představu (která je velmi rozšířená), že řemeslníci byli chudí a obchodníci bohatí. Je pravda, že mezi chudými převažují řemeslníci a mezi bohatými kupci a rentiéři. Avšak ve středních majetkových kategoriích stojí obchodníci i řemeslníci vedle sebe, na stejné majetkové rovině. A díváme-li se na věc z tohoto stanoviska, nejeví se nám zcela správné stavět sociálně obchodníka a řemeslníka do ostrého protikladu.

V několika závěrečných poznámkách nechci shrnovat poznatky, k nimž jsem v této práci dospěl, ale spíše je klasifikovat. V několika otázkách jsem se dostal k jinému hodnocení struktury městského obyvatelstva, než jaké převažovalo v dosavadní literatuře. Nemusí to být kladným znakem práce. Nové názory nemusí být správné názory. Je proto třeba přesně odlišit, které otázky byly v této práci vyřešeny a která tvrzení lze spíše zařadit k domněnkám, jejichž platnost musí prověřit další práce nebo diskuse.

Musím přiznat, že do první skupiny patří (z důležitějších) pouze dva závěry, k nimž jsem dospěl, přičemž v obou případech jde vlastně jen o potvrzení mínění pronesených již dříve. Rozbor několika městských rad potvrdil Šimečkovu domněnku, že příslušníci střední vrstvy pronikali koncem 14. století do městské rady; tím se potvrzuje názor, že na rozhraní 14. a 15. století najdeme u nás jen výjimečně město, které bylo zcela ovládáno patriciátem. V kapitole o zaměstnání pokládám za nezvratné potvrzení Mendlova názoru o významu obchodníků ve městě (mnou odhadnutý početní podíl obchodníků na celku městského obyvatelstva však mezi jisté výsledky práce nepočítám). Z okrajových zisků jsou nepochybná zjištění o růstu obyvatelstva a českého živlu v Českých Budějovicích koncem 14. století.

K diskusním otázkám patří celý problém „chudých měšťanů“, snad nejdůležitější námět této práce. Diskusní je i metoda, kterou jsem postupoval při zjišťování zaměstnání (dodávám však — ne na obranu — že stejně diskusní jsou i metody ostatní). S všeobecným souhlasem se asi také nesetká způsob, jakým jsem dospíval k údajům o počtu obyvatelstva města a jednotlivých jeho vrstev.

Práce byla zaměřena k otázce našich měst. Již z toho důvodu nebylo mým cílem dosáhnout vyčerpání pramene, kterým jsem se zabýval. Nepochybuji o tom, že zvláště pro sepsání dějin Českých Budějovic bude nutno jednou přikročit ke komplexnímu zpracování českobudějovických městských pramenů z konce 14. a počátku 15. století.⁴¹

P o z n á m k y

¹ B. M e n d l, *Sociální krise a zápas v městech čtrnáctého věku* (zvl. otisk z ČČH, roč. XXX a násl.), Praha 1926; F. G r a u s, *Chudina městská v době předhusitské*, Praha 1949.

² OA České Budějovice, rkp. D 4, 5, 99. Popis u K. B e e r a, *Losungsbücher und Losungswesen böhmischer Städte im Mittelalter*, MIOG 36/1915, str. 48—54. Při práci s těmito prameny narážíme na značné potíže terminologické. Obecně srov. R. N o v ý, *Městské finanční knihy doby předhusitské a husitské*. Zápisky katedry čsl. dějin a archivního studia, IV, 1960; v některých bodech se však s pojetím R. N o v ého neztotožňuji (především jde o termín „městská sbírka“, který v souhlase s pracemi F. H o f f m a n n a a J. D ř í m a l a pokládám za výstižný). Zvláště problematická je z tohoto hlediska situace u Liber losungarum, kde termín „soupis poplatníků“ je pouze východiskem z nouze.

³ Radní kniha, založená r. 1375 (MA České Budějovice, rkp. D 1). Od r. 1396 začínají také zápisy knihy městského soudu.

⁴ V pracích cit. v pozn. 1 a 2.

⁵ Roku 1400 byla jen v 1. čtvrti poznačena dávka „operis“ u 16 měšťanů, kteří ji r. 1399 ještě zapsanu neměli. V rejstřících z osmdesátých let se s dávkou z řemesla setkáme jen výjimečně.

⁶ Součty k r. 1384 u K. B e e r a, *Losungsbücher* 49, k r. 1396 u B. M e n d l a, *Sociální krise* 115. Soupis poplatníků z let 1400—1401 se nachází v Liber losungarum na fol. 91b až 108a. Do součtů nejsou započítáni poplatníci z vesnic, které náležely k městu. Vyšší číslo vlastníků domů k r. 1384 vyplývá ze skutečnosti, že v rejstříku byli mezi majitele domů zapsáni i podruzi, kteří vlastnili masné krámy (skutečný počet majitelů domů činí 318). O cel-

kových tendencích pohybu obyvatelstva ve středověkých městech srov. J. Marek, *Lidnatost Brna ve 14. až 16. století*. Brno v minulosti a dnes II/1960.

⁷ F. Graus, *Autour de la peste noire au XIVe siècle en Bohême*, Annales E. S. C., 18/1963, str. 720–724.

⁸ Roku 1384 jsem napočítal mezi poplatníky 347 jmen německých (63 %), 103 jména česká (19 %) a 96 jmen neurčitelných (18 %); r. 1401 374 jmen německých (56 %), 163 českých (24 %) a 125 jmen neurčitelných (20 %). Mezi podruhy jsem r. 1384 nalezl 25 % českých jmen, r. 1401 bylo 33 % českých jmen. Také u majitelů domů počet českých jmen poněkud vzrostl — z více než 14 % na necelých 17 %. Bylo by ovšem velkou chybou odvozovat z těchto čísel přímo národnostní složení města, význam má však zcela nesporně skutečnost, že podíl českých jmen se podstatně zvětšil. — K určování národností větších celků obyvatelstva dle jmen srov. F. Hoffmann, *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, str. 117 n. a tam uvedenou literaturu. O národnostním vývoji Č. Budějovic psal M. Burian ve sborníku Padesát let odb. Nár. jed. pošum. v Č. Budějovicích, Č. Budějovice 1934.

⁹ K roku 1396 měly Budějovice podle Mendla přibližně 2700 obyvatel (Sociální krise 133). Koeficienty pro odhad počtu žen, dětí, čeledí a všeho obyvatelstva, které dle norimberského sčítání z r. 1447 vypočítal K. Bücher, je možno nalézt nejlépe v jeho díle *Die Bevölkerung von Frankfurt am Main im XIV. und XV. Jahrhundert*, I, Tübingen 1886, str. 39.

¹⁰ Mendlova tabulka v *Sociálních krisích* na str. 115. Mluví-li v hlavičce tabulky o ceně nemovitostí, jsem si vědom, že nejde o přesný termín; ohodnocení pro městskou sbírku bylo nižší než skutečná kupní cena nemovitostí.

¹¹ K témuž závěru dospěl i K. Beer, *Losungsbücher* 50.

¹² Ze všech majitelů masných kramů (bylo jich 40) platil jen jeden z řemesla. Ve skupině podruhů-fezníků platili z řemesla jen ti, kteří nevlastnili masný kram.

¹³ Týká se to především předměstí, kde hrnčíři, rybáři i příslušníci jiných řemesel neplatili z řemesla; podobné případy se však vyskytují i ve vlastním městě, i když jich není příliš mnoho.

¹⁴ Mezi majiteli domů najdeme jen dva poplatníky, kteří jsou přímo označeni jako kramáři; oba měli po 1 hřivně „operis“ (rkp. D 99 fol. 98a, 103a). U podruhů není dávka, kterou platili, většinou specifikována. Lze však předpokládat, že šlo o dávku „operis“, pokud není výslovně poznačeno přiznání nemovitostí nebo movitostí (viz o tom na str. 80).

¹⁵ K následujícímu srov. můj článek v ČsČH XI/1963, str. 628–637.

¹⁶ CIM II č. 64, 105. Řada dalších důležitých listin týkajících se rychty u K. Köpla, *Urkundenbuch der Stadt Budweis in Böhmen*, I. Bd., 1. Hälfte, Praha 1901.

¹⁷ CIM II č. 199.

¹⁸ Z. Šimeček, *Renty a rentovní listiny v Českých Budějovicích*, Právněhistorické studie V/1959, str. 49, pozn. 1.

¹⁹ Rozdělení do majetkových kategorií a rozbor majetkové struktury celého města přejímám z práce Beerovy (*Losungsbücher* 49). Rekonstruované seznamy městských rad v příloze. V řádku „Nevím“ jsou zařazeni jednak radní, které vůbec neznáme (v případech, kdy se nepodařilo při rekonstrukci zjistit jména všech radních), jednak radní, které jsem nenašel v berním rejstříku.

²⁰ Rozdělení do kategorií převzato od Mendla, jinak viz pozn. 19.

²¹ F. Graus, *Chudina městská v době předhusitské*, Praha 1949, str. 35.

²² Vycházím z Bücherových koeficientů (viz pozn. 9); jsem si sice vědom, že společenské poměry v Norimberku v polovině 15. stol. nebyly totožné s poměry v Českých Budějovicích kolem roku 1400, avšak pro hrubý odhad lze přesto výsledků norimberského sčítání užít. Podle Büchera připadalo na 1 měšťana 0,87 „Knechte und Mägde“; 662 poplatníků krát 0,87 = přibližně 575.

²³ Např. F. Hoffmann, *Jihlava v husitské revoluci*, str. 97 n.

²⁴ Nesouhlasím s názorem B. Mendla, který pokládal řazení podruhů dle zaměstnání za náběh k zachovnému hledisku (*Sociální krise* 111): vždyt podle zaměstnání byli zařazeni i příslušníci zeměměstníků, která cechovně organizována nebyla (např. obchodníci se solí nebo hokynníci), a na druhé straně některá silná řemesla nevytvořila u podruhů zvláštní skupiny (např. soukeníci). Je nutno ještě dodat, že berní rejstříky z osmdesátých let 14. století se přidržovaly u podruhů stejného systému; v Liber losungarum byli podruzi až do roku 1398 vedeni pouze podle městských čtvrtí.

²⁵ J. Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963, str. 88.

²⁶ K problému viz můj článek o nových olomouckých měšťanech, Sborník Matice morav-

ské 77/1958, str. 331—333, kde jsem se však zdržel závěrečného soudu. Také F. Hoffmann, *Jihlava v husitské revoluci* 50, dokazuje, že mnozí podruzi byli měšťany.

²⁷ O. Peterka, *Das Gewerbetreibende Böhmens im XIV. Jahrhundert*, Wien 1909, str. 14 až 15; J. Kühndel, *Vývoj olomouckých řemeslných cechů*, Olomouc 1929, str. 106; Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu v Cechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, str. 212; B. Mendl, *Sociální krise 157*.

²⁸ Typický je příklad cechovních artikulí novoměstských kožešníků z roku 1396, podle nichž ze čtyř cechmistrů měli být dva z majitelů domů a dva z řemeslníků, kteří dům neměli (Z. Winter, *Dějiny řemesel a obchodu* 212). Jestliže si podruzi vynutili dokonce zastoupení mezi cechmistry, je to jistě nepochoybným znakem, že mohli být mistry.

²⁹ U některých velkých obchodních center (zvláště u měst hansovních) dělí i marxistická literatura městské obyvatelstvo do čtyř vrstev (zvláštní vrstvu tvoří bohatí kupci, kteří nebyli členy patriciátu); srov. např. E. Cieślak, *Walki ustrojowe w Gdańsku i Toruniu oraz niektórych miastach hanzeatyckich w XV. w.*, Gdaňsk 1960, str. 104.

³⁰ Počet osob, které náležely do jednotlivých vrstev, vypočítávám ze středních hodnot odhadů, které uvádím u počtu poplatníků (patriciát 35, středně zámožní měšťané 235, chudí měšťané 324 poplatníků). Tato čísla násobím koeficientem 3,8; tolik rodinných příslušníků připadalo podle Bücheroých výpočtů (srov. pozn. 9) na jednoho měšťana. (Koeficientem 4,68 nelze násobit, protože čeledi je počítána zvlášť!) U chudiny celkový odhad vyplývá ze dvou součástí: 1. Určitá část poplatníků byla pravděpodobně v námezdním poměru (nádeníci vlastníci domek apod.); počet takových poplatníků sotva přesahoval mez 90 osob, střední odhad činí 65 osob; násobím koeficientem 3,8 = 247. 2. Počet tovaryšů, čeledi apod. jsem již výše odhadl na 600 osob. Není zachyceno duchovenstvo a část chudiny (žebráci apod.).

³¹ S tímto tvrzením stojí zdánlivě v protikladu skutečnost, že jsem v radě z roku 1400 našel konšela, který vlastnil jen dům oceněný na 1/2 hřivny. Tato výjimka je vysvětlitelná charakterem berních pramenů: poznáváme z nich jen ocenění nemovitostí; v některých případech (jde-li o jednotlivce), může taková informace zkraslovat.

³² ČsČH 9/1961, str. 637—651.

³³ Např. v Gentu nebyli hnací silou ve vnitřních bojích 14. století po svržení patricijské vlády tovaryši, ale cechovní mistři; šlo ovšem o tkalce, tedy o příslušníky řemesla závislého (E. Werner, *Probleme städtischer Volksbewegungen im 14. Jahrhundert, dargestellt am Beispiel der Ciompi-Erhebung in Florenz, Städtische Volksbewegungen in 14. Jahrhundert*, Berlin 1960, str. 53 n.). Podobně tomu bylo v Kolíně n. Rýnem v l. 1370—1371.

³⁴ J. Marek, *Lidnatost Brna v 14. až 16. století*, 142—144.

³⁵ F. Kavka, *Majetková, sociální a třídní struktura českých měst v první polovině 16. století ve světle knih a rejstříků městské dávky*, Sborník historický 6/1959, str. 274.

³⁶ Obecně V. V. Stoklickaja-Těreškovič, *Osnovnyje problemy istoriji sredněvěkovogo goroda X—XV věkov*, Moskva 1960, str. 348. Konkrétně se u nás touto otázkou stručně zabýval F. Hoffmann, *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*, Sborník 700. výročí města Litomyšle, Praha 1959, str. 39 n.

³⁷ Soupis poplatníků z roku 1398 se nachází v Liber losungarum (rkp. D 99) na fol. 47b a nási.

³⁸ B. Mendl, *Sociální krise 99*.

³⁹ Obdělávání polí bylo však pro dost řemeslníků i obchodníků vedlejším zdrojem příjmů; ze 120 majitelů domů platících z řemesla vlastnilo 16 pozemky; z 39 majitelů domů, kteří priznali řemeslo i movitost, mělo 11 měšťanů polnosti. Důkladnější rozbor významu zemědělství pro město v rámci této práce proveden být nemohl.

⁴⁰ V našem soupisu poplatníků se setkáme s několika případy (napočítal jsem jich 9), kdy středně zámožným poplatníkům byl roku 1400 zapsán poplatek z řemesla, do konce roku 1401 jim byl však škrtnut (aniž by platili z movitostí). Někteří z nich mohli ovšem provozovat obchod se solí nebo vařit pivo.

⁴¹ Tento článek jsem redakci SPFFBU odevzdal kconem roku 1963. V 1. čísle Sborníku archivních prací z r. 1964 (roč. XIV) vyšla studie M. Borské-Urbánkové *Majetková a sociální struktura Českých Budějovic kconem 14. a počátkem 15. stol.*, která je zpracována na základě téhož materiálu. Přesto se obě práce věcně překrývají jen minimálně, neboť se většinou zabývají různými problémy a postupují různým způsobem. Pečlivá studie M. Borské-Urbánkové zčásti splnila požadavek, který jsem vyslovil v posledním odstavci.

PŘÍLOHY

Seznamy českobudějovických městských rad se v druhé polovině 14. století vyskytují jen ojediněle, v listinách a v zápisech městských knih se setkáváme pouze se jmény několika konšelů. Na základě tohoto materiálu jsem přikročil k rekonstrukci seznamů, protože bez nich nelze zpracovat vývoj vlády města. Otiskují pouze ty rekonstruované seznamy, které jsem použil v textu článku při zkoumání zámožnosti radních. Vzhledem k tomu, že rekonstrukce se vždy zcela nezdařila, nemá každý seznam všech 12 členů rady. U každého jména poznamenávám v závorce, na kterém foliu lze najít konšela v rejstříku z roku 1384 (u rad z let 1381 až 1385) a v Liber losungarum (u rad z let 1396—1400). Protože neznám přesně datum obnovení rad, uvádím první a poslední den, v němž je doložena; citované odkazy na prameny na jedné straně dokládají první a poslední výskyt rady, na druhé straně jsou podkladem pro ověření rekonstrukce.

1381

1. Hermannus Schutter (2a), 2. Haindlinus Chomrer (2a), 3. Nicalaus Perusch (3a), 4. Jesco Kuthan (?), 5. Conradus pannifex (1a), 6. Paulus Heruss (3b), 7. Rudlinus Cleuber (4a), 8. Nicolaus Nersigern (2a), 9. Johlinus Stanconis (4a), 10. Johlinus Schenblini (4a), 11. Tomlinus aurifaber (3a), 12. Henslinus Leonis (5a).

1381, X, 18 — 1383, VII, 26. Rkp. D 1 fol. 17b, 18ab, 19b, 25a.

1383

1. Alblinus pannifex (2a), 2. Ullinus sutor (3a), 3. Petrus furman (3a), 4. Wenczlinus circa Ecclesiam (?), 5. Johlinus Neupeck — pistor (4a), 6. Wenczlinus Claricz (1a), 7. Stephlinus Weiss (4a), 8. Cristanus carnifex (4a), 9. Hanco de Usk (1a), 10. Henslinus cerdo (5a nebo 2b), 11. Marsso (3a).

1383, X, 11 — 1384, X, 4. Rkp. D 1 fol. 25b, 26b; Köpl I č. 376, 383.

1384

1. Tomlinus aurifaber (3a), 2. Johlinus Chommer (2a), 3. Ula de Lompniec (2a), 4. Johlinus Stanco (4a), 5. Pessoldus Gammerad (3a), 6. Nicolaus Nersigern (2a), 7. Conradus pannifex (1a), 8. Henslinus Leonis (5a), 9. Paulus Herusch (3b), 10. Andreas Heuglini (4a), 11. Nicolaus Halbmaister (?), 12. Martinus Walcha (4a).

1384, XI, 6 — 1385, XI, 10. Köpl I č. 387, rkp. D 1 fol. 28b, 33b.

1385

1. Stephlinus Weyss (4a), 2. Alblinus pannifex (2a), 3. Ullinus sutor (3a), 4. Marsso (3a), 5. Nicolaus Peruss (3a), 6. Johlinus Krepflini (1a), 7. Georius de Prachaticz — Schullerer (?), 8. Henslinus braseator (4b), 9. Michael Chalanez (?), 10. Hanco de Usk (1a), 11. Michael cerdo (3b), 12. Anderlinus Prundel (1b).

1385, XII, 8 — 1386, X, 17. Rkp. D 1 fol. 33b, 34ab, 35a, 36a, Köpl I č. 422.

1396

1. Chumatlinus (94a), 2. Anderlinus Schulyenel (94a), 3. Johannes Sparnkes (94a), 4. Czwitan cerdo (99a), 5. Gindra (96a), 6. Hensel Lowel (101a), 7. Erhard pistor (103a), 8. Andreas Hewgel (100b), 9. Ulricus Closterschuster (97b), 10. Ula Knol (94b), 11. Cristanus Prundl (98a), 12. Andreas Raczlaw (102b).

1396, XI, 1 — 1398, I, 18. Rkp. D 1 fol. 68b, 69b, 79a.

1398

1. Alblinus carnifex (98a), 2. Henslinus Sparkes (94a), 3. Cunatlinus (94a), 4. Ula Knol (94b), 5. Stephlinus Fawlfisch (94a), 6. Philippus de Lompniec (94b), 7. Johlinus Chammer (94a), 8. Michael Champner (?), 9. Schramco (95a), 10. Pawlico (99a), 11. Peter Newpek (99a), 12. Niclas Winkler (97b).

1398, II, 15 — 1400, II, 4. Rkp. D 1 fol. 80a, 83b, 86b, 87ab; rkp. D 99 fol. 113b.

1400 I

1. Pesslinus sellator (94b), 2. Pesslinus Frolich (95a), 3. Wenceslaus Alblini pannifex (94a), 4. Johlinus Campner (94a), 5. Martinus Walcha (98a), 6. Cristanus Prundlini (98a), 7. Hayndli-

nus de Tyn (94a), 8. Andreas Hewglini (100b), 9. Georius Schutter (94a), 10. Jesco currifex (99a), 11. Petrus de Ussk (94a), 12. Thomlinus Murrilini (97a).

1400, III, 19 — 1400, X, 26. Rkp. D I fol. 87b, rkp. D 2 fol. 31ab.

1400 II

1. Chunatlinus (94a), 2. Mixlinus pannifex (92a), 3. Andreas Nersichgern (95b), 4. Petrus Nepek (99a), 5. Jöhlinus Scheybl (101b), 6. Wenceslaus Gamarath (97b), 7. Nicolaus Cutrer (100b), 8. Stephlinus Hekchlini (?), 9. Nicolaus Themrer (94b), 10. Henslinus Leo (98b), 11. Nicolaus Hewglini (100b), 12. Dobrosslaus (100b).

1400, XI, 3 — 1401, X, 16. Rkp. D 1 fol. 37b, rkp. D 2 fol. 5a, 32b.

1401

1. Hanco de Lompniec (94b), 2. Hylbrandus corrigiator (95a), 3. Marklinus braceator (102b), 4. Wenceslaus Czyger (102a), 5. Jöhlinus pistor (97a), 6. Hensel Lowel (101a), 7. Henslinus Kummerl (?), 8. Qwyethon cerdo (99a), 9. Pesslinus Frolich (95a), 10. Alblinus carnifex (98a), 11. Nicolaus Winkler (97b).

1401, XI, 11 — 1404, V, 16. Rkp. D 2 fol. 6b, 7ab, 8a, rkp. D 99 fol. 139b.

ZUR FRAGE DER STRUKTUR DER BÖHMISCHEN STÄDTE IN DER VORHUSSITISCHEN ZEIT

In der tschechischen Historiographie wurde das Problem der Struktur der mittelalterlichen Stadt in den Arbeiten von B. Mendl und F. Graus weitgehend behandelt. Der Verfasser versucht weiter auf dem angetretenen Wege vorzudringen. Er stützt sich auf die relativ reichen Quellen der Stadt Budweis (České Budějovice), besonders auf ein umfangreiches Lösungsbuch, das die Zeit 1396—1416 umfasst. Das Hauptthema seiner Arbeit ist ein Versuch die quantitativen Relationen zwischen den Hauptschichten der stark differenzierten Bevölkerung zu bewerten.

In Budweis existierten im Ausgange des 14. Jahrhunderts keine Patriziergeschlechter, die sich von der übrigen Stadtbevölkerung scharf getrennt hätten. Die vermögendsten Bürger beherrschten die Stadt nicht allein: in jedem Stadtrat sassen auch Bürger, die nur ein durchschnittliches Vermögen eigneten. Unter diesen Umständen bezeichnen wir als Patrizier die Gruppe der vermögendsten Bürger, die Güter auf dem Lande besaßen und sich mit der Gewerbstätigkeit nicht beschäftigten. Die Zahl dieser Schicht kann man nur sehr ungefähr bewerten, da sie nicht abgegrenzt war; sie bildete etwa 2—5 % der Gesamtbevölkerung.

Grosse Schwierigkeiten sind auch mit der Feststellung der Grenze zwischen der mittleren Schicht und dem Plebejertum verbunden. Eine grosse Bevölkerungsgruppe kann zweifellos zu keiner dieser beiden Schichten hinzugerechnet werden, nämlich diejenige Bewohner, die einerseits kein oder nur ein geringes unbewegliches Gut eigneten, andererseits selbständig Gewerbe oder Handel betrieben und das Bürgerrecht besaßen. Diese Gruppe war ziemlich gross: ihre Mitglieder bildeten (samt den Angehörigen ihrer Familien) und 40 % der Gesamtbevölkerung. Der Verfasser zeigt, dass diese Gruppe, die man „arme Bürger“ nennen kann, das unruhigste Element der Stadtbevölkerung der vorhussitischen Zeit dargestellt hat. Sie entstand im Zusammenhang mit der Entfaltung der Zünfte. Weitere Entwicklung der Zunftbewegung (hauptsächlich das Erschweren der Bedingungen für selbständiges Ausüben des Gewerbes) führte in den nächsten Jahrhunderten zur Minderung ihres Anteiles an der Stadtbevölkerung und demgemäß auch ihrer Bedeutung.

Der letzte Teil der Arbeit ist der Beschäftigung der Stadtbewohner gewidmet. Die Budweiser Quellen ermöglichen einen neuen Zutritt zur Lösung dieser Frage. Die Steuerpflichtigen, die in das Lösungsbuch eingetragen wurden, zahlten Abgaben „de mobili“ und „operis“. Die Analyse dieser Abgaben führt zu folgenden Ergebnissen: mehr als Hälfte der Bevölkerung beschäftigte sich mit dem Handwerk, rund ein Drittel hat Handel betrieben: viele Handwerker haben zugleich Handel ausgeübt. Der Feldbau als Hauptbeschäftigung spielte nur eine geringe Rolle.

Der Verfasser möchte betonen, dass er den Diskussionscharakter einiger Ergebnisse seiner Arbeit nicht leugnet.

